

Literární věda, komparatistika a slavistika jako tvůrčí trojúhelník

Jubilejní rozhovor s prof. PhDr. Milošem Zelenkou, DrSc.,
připravil prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc., je vedoucím Katedry slovanských jazyků a literatur na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zaměřuje se na problematiku literární teorie, komparatistiky, slavistiky a metodologických otázek literární vědy. Publikuje doma i v zahraničí (Francie, Německo, Maďarsko, Polsko, Rusko, Slovinsko, Japonsko, Slovensko, Ukrajina, Itálie ad.) a jeho publikační činnost zahrnuje zhruba 800 publikačních jednotek (včetně řady studií v zahraničních časopisech evidovaných v databázích WoS či Scopus, např. *Revue des Études Slaves*, *World Literature Studies*, *Primerjalna književnost*, *Porównania* ad.). Absolvoval řadu vyžádaných přednášek či přednáškových pobytů v zahraničí (Slovinsko, Itálie, Francie, Rusko, Polsko ad.). Účastník šesti mezinárodních kongresů slavistů a tří světových kongresů komparatistů AICL/ICLA (Paříž 2013, Vídeň 2016 a Macao 2019). Člen řady domácích i zahraničních vědeckých společností a komisí (např. Komise pro dějiny slavistiky při MKS, Komise pro srovnávací dějiny slovanských literatur při MKS, místopředseda České asociace slavistů, místopředseda Česko-slovenské asociace pro srovnávací literaturu, registrovanou při AICL/ICLA ad.), domácích i zahraničních vědeckých rad VŠ. Dále člen několika redakčních rad časopisů (např. *World Literature Studies*, *Slavia Occidentalis*, *Slavica litteraria* ad.), grantových komisí v Česku i na Slovensku (např. v letech 2006–2012 předseda oborové rady GA AV ČR, současný člen oborové rady Agentury na podporu výzkumu a vývoje SR ad.) a hlavní řešitel či spoluřešitel řady domácích i zahraničních grantových projektů. Od roku 2020 vedoucí špičkového týmu excelentního výzkumu *Středoevropské meziliterární vztahy*, financovaného vládou SR.

I. Pospíšil: *Jubileum přímo vyzývá k vzpomínkovému rázu takového rozhovoru. Jak ses vůbec dostal k slavistice, literární vědě a literární komparatistice, tedy k třem oblastem, které tvoří Tvůj tvůrčí trojúhelník?*

M. Zelenka: K tomuto trojúhelníku jsem se v podstatě dostal náhodou. Studoval jsem češtinu a historii a původně jsem předpokládal, že se budu zabývat historií nebo se stanu kantorem. Byly to některé osobnosti především na FF UK v Praze, které mě ovlivnily, a jsem vděčný, že jsem s nimi mohl mít i hlubší osobní vztahy: nejdříve doc. Vladimír Štěpánek, spoluautor akademických *Dějin české literatury II* (1960), který přednášel

komparativním způsobem 19. století, a poté Slavomír Wollman, který externě učil starší české literatuře, avšak v širším středoevropském, slovansko-neslovanském kontextu. Záhy jsem zjistil, že mne neuspokojuje výklad české literatury uzavřený výlučně do národního rámce, a tak jsem se začal zajímat o komparatistiku, která se u nás profilovala hlavně na slovanském materiálu. Díky Štěpánkovi, jehož monografickou studii *K historickému výkladu obrozenecké literatury* (1979), která vyšla v rozšířené podobě *Z dějin obrozenecké literatury* (1988), jsem chápal jako nedostižný vzor srovnávacího přístupu české obrozenecké prózy se západoevropským vývojem na základě tehdy populární teorie fázových posunů, jsem si řekl, že 19. století bude pro mne zajímavé. Není to rozplizlá ideologie a ještě to nelze pojímat jako něco, co nás už neoslovuje. Přístup k materiálu byl technicky vzato z pohledu „čtení“ dostupnější než třeba cyrilometodějská slovesná tradice.

Jak jsem se už zmínil, během studií mne zajímal spíše obor historie, kde se pohybovala plejáda skvělých badatelů. Pokud budu konkrétnější, obě katedry dějin – českých i obecných – si podržely svou noblesu a působili tam znamenití odborníci, například nestor českých historiků Rudolf Kvaček, medievistka Anna Skýbová, Josef Petráň s fascinující interpretací Bílé hory a staroměstské exekuce (později jsem se s ním, a to byla pro mne velká čest, krátce sešel jako kolega ve Výzkumném centru pro dějiny vědy, které bylo společným pracovištěm FF UK a AV ČR v Praze). Dále vzpomínám na Zdeňka Jindru a jeho výklad první světové války, na lidsky zvláštního, ale odborně fundovaného Miroslava Hrocha a jeho typologii národních hnutí. Během studií pro mne přišla nabídka zůstat jako aspirant na obecných dějinách, ale já jsem dobře znal své limity. Chci se však vrátit ke Štěpánkovi, který mne tehdy badatelsky formoval, a to i po jeho nuceném odchodu na katedru knihovnictví do Celetné ulice, kde ho vzali na milost. Scházeli jsme se v tehdejší kavárně Savarin na Příkopech a v jeho bytě rovněž v Celetné, přímo naproti fakultě. Štěpánek měl pravidelné časové návyky: práce, diskuse, procházka, psaní. Byl to člověk, který se nebál podělit o své nápady, doporučoval odbornou literaturu, která mne orientovala k historickému vidění souvislostí ze srovnávacího pohledu. Dokázal přesně pojmenovat problém, podělit se o nápad, co by začínající badatel si měl pročíst a prostudovat. Navíc vše poctivě četl, komentoval, rukopisy mi opravoval tak, že škrtnutou větu nahradil přesnou formulací. Navenek lidsky zdrženlivý, ale vědecky komunikativní. S radostí jsem mu připravoval podklady pro jeho studie. Připomínám si ho často i dnes, protože jsem po něm od paní Štěpánkové převzal knihovnu i osobní pozůstalost, což bylo pro mě velkou ctí. Byl to právě Štěpánek, kdo mě v roce 1989 doporučil do Brna v rámci samostatné vědecké přípravy k Milanu Kopeckému a Dušanu Jeřábkoví. Do lepších rukou jsem se ani nemohl dostat. Brno se stalo badatelským východiskem k mé následné profesní kariéře i komunikační platformou k celoživotním lidským vztahům.

Důležité bylo nepochybně Tvoje působení v redakci Slavie, kde jsi pod vedením Slavomíra Wollmana odpovídal za literární vědu.

Do redakce Slavie jsem neoficiálně přišel jako třicetiletý někdy počátkem devadesátých let, kdy se složitě vytvářel Slovanský ústav. Oslovil mne s nabídkou neformální spolupráce můj učitel z fakulty Slavomír Wollman, který byl ještě na Strahově vedoucím slavistického

oddělení, kam jsem jako „pomvěd“ chodil na „kus řeči“. Slovanský ústav se komplikovane konstituoval. Nevědělo se, zda se cesta k institucionální samostatnosti podaří. Získal jsem externí spolupráci, protože nebyly k dispozici finance, ale Wollman mne nechťel ztratit. Dělal jsem slavistickou excerpci Národních listů 1867–1871 pro bibliografa a polonistu Jiřího Bečku, začal psát do Slavie a podílel jsem se na organizaci Literárněvědné společnosti, kterou Wollman po Karlu Krejčím šéfoval. Pamatuji si, jak mi Wollman se svou typickou noblesou oznámil, že ve Slavii existuje taková tradice, které bych se měl podřídit. Jako začínající badatel – stejně jako polonista Karel Krejčí ve třicátých letech – budu redigovat literárněvědné příspěvky, komunikovat s autory apod., ale než získám patřičnou vědeckou hodnost (docentura), moje jméno v záhlaví časopisu logicky nebude uvedeno. Pochopitelně jsem souhlasil. Na můj nesmělý dotaz, proč stejná tradice neplatí i pro redigování jazykovědné části, odvětil, že „*literární věda ve Slovanském ústavu musí být vzhledem k minulosti špičková*.“

Za Ústav jsem vyjel i na mezinárodní slavistický kongres do Bratislavy 1993, kde Wollman jako šéf exekutivy Mezinárodního komitétu slavistů požíval přirozenou autoritu. Podílel jsem se za Ústav na všech akcích: vyjel jsem např. v roce 1995 do Prešova na šafaříkovskou konferenci. Někdy v letech 1994–1995 si mne zavolał ředitel, prof. Antonín Měšťan, který tehdy končil jako pedagog ve Freiburgu (Wollman v té době jezdil přednášet na vídeňskou slavistiku), abych připravil reformu Literárněvědného oddělení, o které se fakticky staral jako o přidruženou výrobu bibliograf a polonista Jiří Bečka, ale objektivně vzato, neměl čas kvůli tajemničení se tomu věnovat. Úkol zněl: habilitace, do té doby jsem měl jakési „hájení“. Mohl jsem Měšťana pozorovat při práci jako lobbistu v parlamentu a na různých ambasádách, kde s elegancí sobě vlastní dokázal vytáhnout peníze na vydávání publikací a zejména na časopis Germanoslavica, který obnovil jako periodikum analyzující slovansko-germánské vztahy zejména ve střední Evropě. Do Ústavu docházel za Wollmanem i rusista a sémiotik prof. Zdeněk Mathauser, občas i se svou ženou Světlou, vynikající, rusisticky orientovanou literární medievistkou. Oba se velmi pozitivně podíleli na první evaluaci Ústavu někdy v polovině devadesátých let. S Mathauserem jsem se tehdy velmi sblížil a chodil jsem za ním i do jeho bytu ve Vršovicích (někdy i s malinkou dcerou, kterou jsem musel hlídat, ta velmi ráda chodila i k Wollmanům), kde jsme často diskutovali třeba o praktickém uplatnění dekonstrukce v slovanských literaturách nebo o tzv. genetické metodě (manuskriptologie), která mu svou orientací na rukopis jako pohyblivý, avšak materializovaný zápis, připomínala některé fenomenologické koncepty. Mathausera jsem si vážil i díky jeho oponentskému posudku na mou velkou doktorskou práci (DrSc.) o strukturální orientaci české literární komparatistiky.

Jistě mi přisvědčíš, že tehdy se v redakci Slavie dělaly skvělé věci, na některých z nich jsem se mohl jako koeditor podílet. Jen třeba wollmanovský Festschrift, kam přispěla řada renomovaných badatelů, nebo měšťanovský Festschrift, dále třeba šafaříkovská publikace spojená s anketou o smyslu slavistických studií, mathauserovský sborník a monotematické číslo Slavie pod názvem *Umění teorie a Zdeněk Mathauser* (2000) či velmi úspěšný „návrat“ k M. Murkovi a mnohé další. Redakční den Slavie probíhal vždy v úterý dopoledne v ředitelně, nejdříve se všemi v plném složení, pak seděl spolu jen literární kruh. Vždy se nečekaně po ruce objevila lahev kvalitního vína, rukopisy se rozložily

po stole a volně se o nich zasvěceně diskutovalo. Do toho neustále někdo přicházel či odcházel. Zdánlivý chaos, ale tvořivý. Hlavní slovo měl Wollman, pokud tam byl Měšťan, tak spolu vedli dialog: byla radost oba pány poslouchat, protože od slavistiky a literární teorie se přicházelo k nejrůznějším životním a vědeckým vzpomínkám. Např. Měšťan mluvil o filozofu Heideggerovi, o René Wellkovi či o západních slavistech, s kterými se běžně po světě stýkal. Bylo to období, kdy v Literárněvědné společnosti přednášel třeba D. S. Lichačev, J. M. Lotman a další. Vybavuji si, jak jsem po nějaké akci Měšťanovi říkal, že bychom měli se ženou (které už dělala předtím více rozhovorů s různými vědci) zájem udělat rozhovor s René Wellkem (jeho pojetí literárních dějin bylo součástí mé habilitační práce a do Slavia a jinam jsem o něm napsal několik statí). „Žádný problém, tady je jeho adresa, napište mu svým jménem, já ho také budu kontaktovat,“ nonšalantně odvětil Měšťan na naši prosbu. Wellk nečekaně reagoval ihned a odpověděl na všechny otázky, což tehdy vzbudilo značný zájem.

Do poměrů ve Slovanském ústavu však negativně zasáhla Měšťanova choroba, která se poprvé objevila cestou na šafaříkovskou konferenci do Prešova v roce 1995. Měšťan se rozhodl, že už nebude v roce 1998 kandidovat, ač předtím stihl ještě vybavit ústavu právní subjektivitu k 1. 1. 1998. Kritické hlasy se však začaly ozývat již dříve. Měšťan měl svoje představy o vědecké práci: dělat výzkum v archivech, publikovat, jezdit po konferencích, ale i popularizovat Slovanský ústav na veřejnosti. Tvrdil, že není možné jen vysedávat po kancelářích a pít kávu, vždyť už všichni měli možnost v nových poměrech „*občas něco kloudného napsat*“. Kládl si otázku, jak je možné, že jsou tam lidé, kteří jsou ve vědeckém prostředí několik nebo i více let a nezískali hodnost kandidáta věd, či někteří neměli relevantní publikační činnost. Od revoluce uplynulo spousta let a v těchto demokratických poměrech mohli svou odbornost projevit. Zkrátka, Měšťan narušil stojaté vody a tím se zdvihl skrytý odpor, začaly se ozývat řeči: ředitel se v ústavu nevyskytuje, pouze přednáší po konferencích, mluví do rádia Svobodná Evropa, chodí na Hrad za Havlem a stýká se s politiky, nechová se jako profesor a vážený ředitel. Panoval zde i přirozený strach některých pracovníků, zda se v podmínkách právní subjektivity (do té doby Slovanský ústav fungoval jako součást Archivu AV ČR) v novém konkurenčním prostředí uplatní.

To umožnilo „raketový“ start některých lidí, kteří se skrytě či otevřeně postavili proti nemocnému Měšťanovi a tato situace napomohla už novému směřování Ústavu, důsledkem čehož bylo i pozdější zbavení Slavomíra Wollmana šéfredaktorství Slavia, a to listem ředitele SLU. V této souvislosti jen malá připomínka: před lety jsem psal mj. heslo o Antonínu Měšťanovi do publikace AV ČR *Sto českých vědců v exilu* (2011), protože jsem jako slavista důvěrně znal jeho texty a pohyboval se v jeho blízkosti. Následně jsem se e-mailem dozvěděl, že ze strany vedení Slovanského ústavu byl uskutečněn pokus o cenzuru mého hesla. Editor však správně nic takového nepřipustil.

Já jsem měl to štěstí, že jsem měl možnost skromně po boku Wollmana a Měšťana se pohybovat a setkávat se s mnohými osobnostmi a jako mladý se mnoho od nich naučit. Dnes – a to je případ asi více pracovišť – mladší a střední vědecká generace nemá možnost učit se od velkých vědeckých osobností, které mnohdy chybějí. Pravdou zůstává, že Wollman i Měšťan po roce 1998 velmi kriticky sledovali vědecké směřování Ústavu, v němž si už tolik nepřáli angažovat. Podle jejich názoru nový ředitel literárněvědné

slavistice nefandil, protože se pohyboval v jiném kontextu. Pochopil jsem to na Mezinárodním slavistickém kongresu v Krakově 1998, kde renomovaní zahraniční slavisté se Wollmana ptali, kdo je ten nový ředitel, neboť ho jako slavistu vůbec neznali. Právě díky Wollmanovi jsem se mohl od svého profesního začátku pohybovat v zákulisí MKS, protože mě bral na všechny porady nejužšího vedení, kam byl jako autorita a bývalý předseda přirozeně zván. Obdivoval jsem se jeho jazykové vybavenosti konverzovat téměř ve všech slovanských jazycích, jeho diplomatická obratnost nalezla vždy přijatelný kompromis. Wollman byl totiž respektován nejen Rusy, kteří ovšem v MKS rozhodovali a dodnes mají určující slovo, ale i americkými, francouzskými, německými a zejména italskými slavisty, s nimiž měl přátelské osobní vazby. Koncem šedesátých let působil na pozvání Romana Jakobsona a Deana S. Wortha (Jakobson byl přítelem Slavomírova otce Franka Wollmana, který se nebál ani v padesátých a šedesátých letech k Jakobsonovi hlásit, na rozdíl od některých dalších strukturalistů, jako např. Jan Mukařovský. Pozvání bylo původně adresováno již někdy v letech 1963–1964 Frankovi, ale ten vzhledem k svému zdravotnímu stavu jej nasměroval na syna) jako hostující profesor slavistiky na univerzitě v Los Angeles. Pro Itálii vydal Slavomír příručku *La storia dei generi letterari* (1990), která, jak vím od kolegy a přítele Marcella Garzanitiho, stále figuruje mezi odbornou studijní literaturou. Bohužel, dnešní kongresy už nemají dominantní témata, jsou spíše monstrózní přehlídkou marginálních problémů, které obor neposouvají vpřed. Málokdo dodržuje zásadu čerpat z materiálu více slovanských literatur, srovnávat, interdisciplinárně zasazovat do souvislostí. Jakoby literárněvědná slavistika přestávala být iniciátorkou metodologických posunů.

Vzpomínám si i např. na svou první zahraniční cestu ještě v druhé polovině osmdesátých let do Varšavy, která byla tehdy oázou moderního literárněvědného myšlení. Navázal jsem tam na univerzitě úzké vztahy, které přetrvávají až dodnes. Jde především o takové osobnosti jako např. prof. Czaplejewicz, který tehdy šéfoval teorii a poetice literatury na univerzitě, nebo dnes už nežijící prof. Kasperski a prof. Magnuszewski. Samozřejmě, těch různorodých zahraničních kontaktů bylo a je od té doby nespočetně a jsem rád, že stále pokračují i v současné spolupráci či už v mezinárodních slavistických a komparatistických komisích a společných projektech, nebo se projevují v rámci různých pozvání na zahraniční přednáškové pobyty a stáže. Práce a cest je tak stále hodně, a to jsem rád...

Jaký je Tvůj vztah k wollmanovské tradici, tzv. pražsko-brněnské škole srovnávací literární vědy a k Slavomíru Wollmanovi?

Myslím, že už jsem to částečně naznačil v předchozích reflexích. Tato tradice, kterou ztělesňoval Slavomír Wollman (1925–2012), byla ještě v devadesátých letech minulého století ve Slovanském ústavu cítit. Mnohé z toho bylo vysloveno v rozhovorech, které s Wollmanem v průběhu několika let vedla moje žena a které byly i Tvou zásluhou publikovány v jeho monografii *Slovanské literatury ve střední Evropě* (2013). Ve své předmluvě, ale i při jiných příležitostech, jsem komentoval Wollmanovo systémové chápání světové literatury, které se i v dnešním, odlišném „mnohohlasí“, neztrácí. Vyjadřoval jsem se tam

k tzv. české škole literární komparatistiky jako k jisté kontinuální linii, která formovala domácí myšlení o slovanských literaturách a jejich participaci na meziliterárním světovém procesu. Ostatně i toto morfologické zkoumání slovesných textů, které má kořeny u Veselovského historické poetiky, u fenomenologického pojetí eidosu, německého *Gattungsgeschichte*, částečně i ruského formalismu a hlavně strukturalismu (výčet impulsů by ve skutečnosti zabral více místa), se promítla i do konstituování brněnské slavistiky, jejího genologického a areálového zaměření, u jejíhož vzniku a pozdějšího vývoje stál již vzpomínaný Frank Wollman (1888–1969), na jehož dnešní propagaci máš nesporné zásluhy. Dobře vím, jak je v prostředí západních, především německých slavistů oceňována tvoje a Iblerova edice spisu *Die Literatur der Slawen* (2003, v českém originálu *Slovesnost Slovanů*, 1928), k níž jsem skromně přispěl i já.

Seznámili jsme se kdysi v souvislosti s tzv. Ďurišínovým týmem. Jak se díváš na Dionýze Ďurišína a na osud jeho metodologického dědictví dnes?

S Ďurišínem jsem se seznámil prostřednictvím svého přítele, slovakisty Milana Pokorného, se kterým jsem jako „pomvěd“ pracoval v strahovském ústavu. Poté dal dohromady i nás dva, jak sám uvádíš v otázce, protože měl obdivuhodnou vlastnost sdružovat lidi v jeden tým spojený analogickým předmětem i metodou výzkumu. V bývalém Československu Wollman a Ďurišín byly asi dvě největší kapacity na komparatistiku. Ďurišín neustále vytvářel teoretická schémata – byl, jak o něm výstižně prohlásil Wollman, „permanentním konstruktérem“. „Znáte mou teorii?“, ptal se Ďurišín svých eventuálních spolupracovníků, „až se s ní seznámíte, tak přijďte!“ Problém byl v tom, že Ďurišín neustále své koncepce a metody přehodnocoval, takže dnes bylo včera, přičemž, co bude zítra, to nikdo u něj netušil. Málokdo psal tolik o Ďurišínově koncepci doma i v zahraničí jako my dva. Ty jsi ho oceňoval, ale zároveň poukazoval na některá „nedourčená“ místa, tj. na skutečnost, že se zde ztrácí text, jeho estetičnost či literárnost. Pojmy jako společenství, centrismus, meziliterárnost, meziliterární proces jako centrální body jeho myšlení již někdy v sedmdesátých letech geniálně postihly podstatu fungování celé světové literatury na základě externích i interních momentů: jazykově-literární danosti, geopolitické a geografické determinanty, administrativní systém, konfese apod. Ďurišín se ostře vymezil proti vlivu jako mechanickému transferu literárních faktů a obrazů a recepčně zdůraznil tvořivost přijímající strany. Vedlo to ke zpochybnění pojmu „národní literatura“ jako jisté axiologické perspektivy. I to, že se dnes mluví o transliterárnosti či polyliterárnosti, je Ďurišínova zásluha. S kolegou Pokorným jsme rádi přispívali do jeho cyklu *Osobitné meziliterárne spoločenstvá I–VI* (1987–1993). Když vyšla monografie *Čo je svetová literatúra?* (1992), tak jsem ji poslal i René Wellkovi, s kterým jsem byl v korespondenčním styku. Reakce byla velmi příznivá nejen proto, že oba dva se osobně znali a spolupracovali. Pro mne byla velká čest, že Ďurišín byl jedním z recenzentů mé habilitační práce, obhájené v září 1996 v Brně. Tam jsem ho, bohužel, viděl naposledy. S Ďurišínem jsem se pravidelně setkával u něj v ústavu na ulici v Konventné nebo v jeho bratislavském bytě. Byly to fascinující chvíle, protože on svým oborem žil dvacet čtyři hodin denně. Svěřil mi vydání své kolektivní publikace *Medziliterárny centrismus stredo-*

evropských literatur (1997), která už vyšla posthumně. Na slavistickém kongresu v Bratislavě v roce 1993 Ďurišín dělal ve svém bytě malou recepci a pozval si přední evropské komparatisty a také několik kolegů, s nimiž chtěl spolupracovat. Tehdy jsem měl vzácnou možnost se svou manželkou poznat osobně světoznámého rakouského komparatistu srbského původu Zorana Konstantinoviće. Ještě z nemocnice, těsně před svým skonem, v korespondenci Ďurišín plánoval náš společný komparativní projekt a posílal mi přesné instrukce. Zkrátka, žil výlučně pro svůj obor.

Ďurišín doma i v zahraničí našel lidi, kteří jej citovali: H. H. Remak, E. Miner, I. G. Neupokojevová, C. Guillén, R. Étiemble, H. Markiewicz, D. Fokkema, Z. Konstantinović, I. Sótér atd.; z mladších třeba C. Domínguez, M. Juvan, A. Terian, dále celá plejáda třeba indických a čínských komparatistů, kteří dnes zaujímají významné postavení v AICL/ICLA. Paradoxně, po Ďurišínově smrti v lednu 1997 slovenská literární věda jakoby na toto dědictví zapoměla. Co však je důležité! V posledním dvacetiletí se do teoretického uvažování moderní komparatistiky znovu vrátil pojem světová literatura. Dokonce David Damrosch napsal stejnojmennou monografii *What is World Literature?* (2003), ale nikde ho neuvádí, ač ho musel znát. Dnešní diskuse o světové literatuře (Franco Moretti, Theo D'haen, Emily Apter, Haun Saussy, Pascale Casanova atd.) se s jistým obloukem a hodnotícím akcentem vrací ke kategoriím prostoru a literární geografie, tj. k pojmům, o kterých Ďurišín začal přemýšlet o hodně let dříve. Tady bych odkázal na některé texty, kde jsem se doma i v zahraničí buď samostatně, nebo s některými kolegy vyjádřil k současné diskusi o světové literatuře. Ukazuje se tu nejednoznačnost v chápání světové literatury, kterou jinak pojímají zástupci tzv. velkých literatur a jinak se s ní vyrovnáváme my jako mluvčí tzv. malých literatur umístěných kdesi mezi evropským Západem a Východem. Lze se shodnout na nějakém invariantu platném pro obě skupiny? To je asi kardinální bod srovnávacího myšlení o literatuře, do kterého chceme intenzivně vstupovat.

Z této situace vyplývá, že středoevropská komparatistika nesmí zapomínat na jednu ze svých nosných tradicí. Jistou nápravu vidím v založení Česko-slovenské asociace komparatistů, ke které jsem dal podnět někdy kolem roku 2012 a kterou velmi dobře šéfuje doc. Róbert Gáfrík z Ústavu svetovej literatúry SAV v Bratislavě. Nápravu rovněž vidím v tom, že několik jedinců včetně mne mělo možnost být na posledních světových kongresech komparatistů AICL/ICLA (Paříž, 2013; Vídeň, 2016; Macao, 2019), považovaných za vrcholnou přehlídku současných trendů v literárněvědném myšlení a tam tuto „ďurišínovskou“ tradici znovu vrátit do tohoto diskursu. Komparatistika je důležitá už jen proto, že řada badatelů zůstává uzavřena ve svých ulitách a specializuje se třeba na konkrétního spisovatele, nic jiného je nezajímá a přitom neví, čím se zabývá svět a ani nevnímají, jak se na nás tento svět dívá. Kdyby tento přístup akceptovali, tak by se i na svého konkrétního spisovatele dívali jinak. Pravdou však zůstává, že z bývalé „československé“ literární vědy nejvíce bývá v zahraničí zmiňován právě Dionýz Ďurišín a literární vědec a translátolog Anton Popovič, zakladatel nitranské sémioticko-komunikační školy, přítel Slavomíra Wollmana, o kterém vím více z jeho rozhovorů i od své manželky, která v unikátním nitranském vědeckém prostředí vyrůstala.

Každý vidíme disciplíny, jimiž se zabýváme, trochu jinak, ale v jejich pojetí a hodnocení jsme si nepochybně blízcí. Jak nyní vidíš budoucnost literární vědy a literárněvědné slavistiky a možná i slavistiky vůbec?

Otázka, kterou kladeš, je obtížná proto, že někdo ji bude považovat za nezodpověditelnou, zatímco druhý ti sdělí, že literatura je v podstatě stále stejná (jako i uvažování o ní), takže dotaz by mohl ztrácet smysl. Osobně se domnívám, že v této „postfaktické“ situaci budoucnost literární vědy a tím i literárněvědné slavistiky a komparatistiky spočívá v hledání proporcionálně vyváženého vztahu mezi textem a kontextem a jeho souvislostmi. Není to jen problém literární vědy, ale je to zřejmé i v historických vědách, kde se řeší poměr mezi „rekonstrukcí“ a „konstrukcí“ minulosti z hlediska definovatelných potřeb současnosti a také toho, co by mělo následovat. Pokud jsem si vědom, většina světových teoretiků soudí, že cesta dovnitř textu je v podstatě dostatečně uchopena a nepředpokládá zde nějaký radikalismus předmětu a metod. Ale globalizace, mediální propojení, epistémy demonstrované i skryté moci, nás nutí ke kontextovému vidění, tj. ke srovnávání a axiologickým výrokům! V jedné ze svých studií jsem napsal, že smysl literární vědy spatřuji v tom, že tento obor se může stát nejen racionálním, ale třeba i emočním zprostředkovatelem „partnerského jazyka vzájemnosti“, že bude možná formovat naše vnitřní strukturované vědomí o nové kompatibilitě člověka, přírody a společnosti.

Na dotaz proč, odpovím, že zkrátka proto, že umělecké texty ideálně ztělesňují tu nejryzejší lidskou, subjektivní zkušenost i kulturní paměť. Na světě můžeme žít třeba bez počítačů, ale bez kultury, literatury, umění jen těžko. Komparatistika, která se více než kdy jindy otevírá teoretickým výkonům, je z tohoto hlediska ideální. Je to cesta ke vnímání „jinakosti“, pokud tento obor nebudeme svazovat jen vyčtenou předmětností, ale i jistými pojmy a hodnotami, které vyznávají pluralismus systému včetně jeho přirozeného chaosu. Samozřejmě, za podmínky, že se vzdáme jakékoli legitimizace vlastního bádání. Literárněvědná slavistika jako mezioborová disciplína s filologickým, resp. filologicko-areálovým jádrem, musí nastolovat otázky související se složitostí a pluralitou, nejen slovanského světa, a stát se v našich středoevropských podmínkách klidně nějakou „konjunkturální“ výpovědí o tomto kulturně-politickém prostoru. Třeba připomenout, že právě česká či česko-slovenská slavistika byla v lingvistice a literární vědě iniciátorkou zásadních obrátů a „třesků“. To, že dnes tomu už tak není, je chyba vedle dalších těžko anticipovatelných faktorů zejména nás a malé předvídatelnosti či vědomé neznalosti jedinců, kteří si osopují právo být těmi „správnými“ a „výlučnými“ zástupci slavistických studií.

Jak hodnotíš pozici brněnské slavistiky?

Brněnská slavistika byla a je jedinečným fenoménem. Po roce 1918, kdy Praha přebírá po Vídni dominantní roli v evropské slavistice, dochází k budování jedinečných institucí a kateder, k zakládání časopisů, které tehdy iniciovaly metodologické posuny oboru. Poukazoval jsem na to například na osudech vzniku časopisu *Slavia*, který tehdy patřil ke světové špičce. Mladí vědci, ochotni experimentovat, nezátížení pozitivismem či kul-

turněhistorickou metodou, se etablovali – a tady se ti omlouvám – v „provinciích“ jako Bratislava a hlavně Brno, kde byla založena druhá kamenná univerzita v první republice. Protože jsem předsedou Společnosti Aloise Jiráska (Jirásek patří k mým „privátním“ láskám), tak možná tvé brněnské kolegy překvapím sdělením, že návrh na založení Masarykovy univerzity v Brně (zákon č. 50/1919) v Národním shromáždění podali 15. 11. 1918 právě Alois Jirásek a národohospodář Karel Engliš.

V Brně v podstatě fungoval Pražský lingvistický kroužek, který je mou další dlouholetou láskou. Praha, kde pracoval jeho předseda, anglista a bohemista Vilém Mathesius, byla jen komunikativní značkou. V Brně se pohybovali nejen strukturalisté, ale i další znamenití vědci rozmanité orientace. V Brně začínal mimo strukturalismus stojící Jiří Horák, většinu svého života sem dojížděl ve svých začátcích z Bratislavy a poté z Prahy Frank Wollman. V třicátých letech sem přichází Roman Jakobson, který tu dělá díky svým kolegům velkou kariéru. V Brně tehdy působí Bohuslav Havránek, z bohemistů typický Pražák Arne Novák, dále František Pastrnek, Václav Vondrák, Stanislav Souček. Pak nešťastný a z Prahy vyhnáný Antonín Grund a mnozí další. Ty, který jsi vědecky v tomto prostředí vyrůstal a poté pracoval, bys jistě tento mechanický výčet doplnil o další výrazné slavistické osobnosti. Je málo známé, že o Brno právě kvůli strukturalistické orientaci stál okolo roku 1935 René Wellek, když se vrátil ze své londýnské stáže a zvažoval, kde jako komparatista a literární teoretik by mohl působit. Jeho učitel Mathesius mu tehdy poradil něco v tom smyslu, že Praha je pro něj zcela obsazena, že komparatistiku tam má na starosti romanista a folklorista Václav Tille, i když se jí vůbec nezabývá. Stejně jako F. X. Šalda, či mladý Václav Černý – avšak i ten krátce pracoval před druhou světovou válkou v Brně. Mathesius v podstatě Wellkovi říká, že v Brně je silná morfologická orientace a hlavně naděje kariérního růstu. To, že se Wellek nakonec rozhodl jinak, souviselo s výhodnou nabídkou ze zahraničí.

Moje kontakty s brněnskou slavistikou začaly někdy v polovině osmdesátých let, kdy jsem díky Vladimíru Štěpánkovi tam dojížděl na konzultace k přísnému Josefu Hrabákovvi, který byl ve svém mládí také jako člen Pražského lingvistického kroužku nositelem brněnské slavistické tradice spjaté se strukturalismem. Přiřadil bych sem i exaktního Jiřího Levého, který sice nebyl primárně slavistou, ale formoval se v této atmosféře. Pak jsem osobně poznal bohemisty se slovanskou orientací Milana Kopeckého, Dušana Jeřábka, Karla Palase, Vlastimila Válka, kteří představovali silnou bohemistiku a byli už tvými univerzitními kolegy. K této triádě, samozřejmě, musím přidat i vědecké osobnosti z Tvého Ústavu slavistiky, které jsem ještě mohl zastihnout. Někteří z nich, především ti ze starší generace prošli náročným, dnes už legendárním seminářem Franka Wollmana. Velmi pěkně to zhodnotil Slavomír Wollman, který v jednom ze svých článků mluví právem o brněnské slavistické škole. V Evropě vaši genologickou orientaci vyzdvihl zase polský literární teoretik Edward Kasperski. V brněnském slavistickém prostředí se u nás, a to díky tobě, poprvé výrazněji prosadila koncepce areálových studií a s tím i spojený koncept integrované žánrové typologie hledající styčné plochy tranzitivních zón sociálním a filologických věd. Originalita brněnské literárněvědné slavistiky podle mého názoru spočívala v myšlence využít „žánrovost“ jako způsob existence literatury. Z osobní zkušenosti, zejména z diskusí se zahraničními kolegy, mohu potvrdit, že po odchodu například

Đurišina, Mathausera, S. Wollmana a dalších z aktivního vědeckého života, byla v stře-doevropské slavistice na prvním místě reflektována brněnská slavistika, v současnosti zejména tvou zásluhou.

Rád bych zde osobně vyzdvihl tvůj zásadní podíl na současném formování brněnské slavistiky, a to už od osmdesátých let minulého století, kdy byly vyzdvihovány tvoje monografie o žánru kroniky. Velké jméno udělala Brnu jakobsonovská konference v roce 1993, která se konala bezprostředně po Mezinárodním kongresu slavistů v Bratislavě a ze které byl vydán dodnes hojně citovaný sborník z roku 1996. Tvůj nápad přetáhnout nejvýznačnější americké a evropské slavisty ze Slovenska do moravské metropole, což umožnilo logistické načasování obou akcí, byl přímo geniální! Ačkoli jsi nebyl ještě tehdy šéfem Ústavu slavistiky, z konferenčního jednání a z tvého komentování referátů a diskusních bloků bylo zcela jasné, kdo vystupuje jako reprezentativní osobnost tamějších slavistických studií. Stačí se jen z tohoto úhlu podívat na řadu skutečně mezinárodních konferencí (A. S. Puškin, N. V. Gogol, N. A. Veselovskij ad.), na množství tvých knižních publikací. V neposlední řadě jsi spojen s ojedinelou tradicí pravidelných každoročních česko-slovenských sympózií, které z nejrůznějších hledisek a tematických okruhů zmapovaly historii, současný stav a perspektivy česko-slovenské vzájemnosti a nevzájemnosti. Tak se ostatně nazýval i jeden z těchto sborníků (*Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost*, 2000), který jsme spolu redigovali a který byl dedikován právě Slavomíru Wollmanovi, oceněnému z tvé iniciativy zlatou pamětní medailí Masarykovy univerzity. K tomuto je třeba přidat i tvé zásluhy organizační: mám na mysli úsilí o institucionální reformu české slavistiky v podobě založení České asociace slavistů či Slavistické společnosti Franka Wollmana. To, že některé záležitosti nebyly dotaženy do konce, svědčí nejen o jisté krizi oboru, ale i o neschopnosti některých jedinců nadřadit vědu osobním ambicím.

Bohužel, na současném postavení – nejen české – slavistiky má podíl aj poněkud anachronický způsob řízení některých lidí ze stávajícího Mezinárodního komitétu slavistů, který vůbec nereaguje na současné metodologické posuny oboru a úzkostlivě střeží své institucionální a personální hranice. Možná, že se situace změní díky tomu, že poprvé se mezinárodní slavistický kongres 2023 bude konat v neslovanské Paříži, ale nejsem si tím jistý. Závěrem jen tolik: věřím, že brněnská slavistika a Ty jako dlouholetý vedoucí se budete nadále podílet na rozvíjení pozitivního obrazu nejen brněnských slavistických studií, ale hlavně na reprezentaci – a Paříž 2023 k tomu bude vhodnou příležitostí – české slavistiky.

prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur
Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika
zelenka@pf.jcu.cz

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky
Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
ivo.pospisil@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.